

IOSIF DE CAMILLIS: UN VICAR APOSTOLIC LA PORȚILE TRANSILVANIEI

JOSEF VON CAMILIS: EIN APOSTOLISCHER VIKAR AN DEN TOREN SIEBENBÜRGENS

ZUSAMMENFASSUNG

In den Rahmen der Geschichtsschreibung die uns zur Verfügung steht, die neben einer ausgedehnten Bibliographie unveröffentlichte und veröffentlichte Quellen enthält, mustert der Autor die wichtigsten Bemühungen des Bischofs Josef von Camillis in der Richtung der Verstärkung der Unierten Kirche im Höheren Ungarn, beginnend mit dem Frühling 1690. In den nächsten zehn Jahren versuchte Bischof von Camillis, die Ratschläge des Kardinals Leopold Kollonich und die vom Papst Alexander VIII erhaltenen Prärogativen folgend, so viele Seelen wie möglich an der Unierten Kirche die er im Nord-Osten Ungarns leitete, zu ziehen. Einem Dokumenten der Zeit nach, waren 353 Kirchspielen aus 769 unierte und 416 nicht unierte. Um die Griechisch-Katholische Kirche in Nord-Osten Ungarn zu verstärken mußten die Bemühungen in der Richtung des organisatorischen Programms eingeführt von Josef von Camillis gemacht werden, aber auch was der Dialog mit den Vertretern des lokalen Klerus betraf.

În toamna târzie a anului 1689, Iosif de Camillis – pe atunci procuratorul general al basilienilor ucrainieni aflați în Cetatea Eternă – i-a solicitat cardinalului Leopold Kollonich câteva detalii privind viitorul său statut de episcop al "popoarelor de rit grec ce se aflau în regatul Ungaria"¹. Din dorința evidentă de a-i risipi temerile, dar și pentru a-l impresiona, prelatul latin i-a prezentat lucrurile în termeni nejustificat de optimiști, după cum avea să constate de Camillis mai târziu.

Printre răspunsuri, există unul ce merită o atenție specială. Referindu-se la "episcopiile grecești" din Ungaria, Kollonich arăta că, pe lângă cea condusă de la Muncaci, mai există două, una a Bălgradului și alta "în marginile Croației". În plus, erau cele din teritoriile ocupate de turci, despre care cardinalul nu știa însă nimic atunci. Cu ierarhul ardelean și cu cel din Croația, de Camillis urma să se afle în legătură directă, în calitate de *arhiepiscop și mitropolit al lor*. Într-un alt punct al documentului se insistă asupra problemei, arătându-se că episcopia Bălgradului, condusă de un arhiereu bătrân, va fi "sotto l'inspetione del S. De Camillis"². Așa își imagina Kollonich, în anul 1689, treptele ierarhice ale Bisericii Unite din ținuturile ce alcătuiseră odinioară regatul medieval maghiar. Arhiereului de la Muncaci îi revenea rolul primordial. El trebuia să fie căpetenia, superiorul ierarhic al vlădicilor "greci" din zonă. El trebuia să fie turnul de control ce supraveghea și dirija propagarea ideii unirii bisericești în spațiile recent scoase din sfera de autoritate otomană. În afara faptului că învederează interesul cardinalului pentru "episcopia Bălgradului", documentul merită toată atenția și fiindcă a stat la baza încercărilor ulterioare ale lui Iosif de Camillis de a pătrunde în Transilvania și de a-i aduce pe românii de acolo sub autoritatea Suveranului Pontif.

În urma demersurilor lui Kollonich, la 5 noiembrie 1689 papa Alexandru VIII l-a numit pe Iosif de Camillis episcop titular de Sebaste "pro Graecis in dioecesi Munkacsiana aliisque locis acquisitis in Hungaria commorantibus vicarium apostolicum cum jurisdictione, juribus et facultatibus necessariis"³. Primul element al titulaturii se datora, desigur, nerecunoașterii de către Sfântul Scaun a legitimității titlului de episcop de Muncaci⁴. Cât privește calitatea de vicar apostolic, ea avea menirea nu numai de a-l subordona pe de Camillis direct Suveranului Pontif, ci și de a-i oferi o sferă largă de autoritate ecleziastică în spațiul denumit, printr-o formulare foarte vagă, "celelalte locuri dobândite în Ungaria". Astfel, planul lui Leopold Kollonich de a face din Iosif de Camillis mai mult decât un episcop în Ungaria Superioară primea necesarul suport al papei.

¹ A. Hodinka, *A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*, I, Ungvár, 1911, nr. 232, p. 283-284.

² *Ibidem*, nr. 233, p. 286-287.

³ *Ibidem*, nr. 236, p. 290.

⁴ B. Pekar, *De erectione canonica Eparchiae Mukačoviensis (an. 1771)*, Roma, 1956, p. 25-37.

În ianuarie 1690 noul vlădică a părăsit Roma, alături de cardinal, oprindu-se pentru o vreme la Viena, unde a așteptat să fie numit oficial în funcție de către împărat⁵. Evenimentul s-a produs la 11 martie, decretul prea-înalt emis atunci recunoscându-i arhierelui toate prerogativele necesare conducerii "episcopiei de Muncaci" (sic!)⁶. După un nou popas mai semnificativ, la Košice, Iosif de Camillis s-a îndreptat spre reședința sa eparhială, avându-i alături pe episcopul romano-catolic de Oradea, Benkovics, și pe administratorul bunurilor familiei Rákóczi, baronul Klobusicky. Cu admirabila energie a misionarilor catolici ce străbăteau în epocă, neobosiți și încrezători, continentele, el era gata să se confrunte cu o lume complet străină, ale cărei mecanisme, obiceiuri și reacții îi erau complet necunoscute.

La 10 aprilie 1690 ierarhul a fost instalat în fruntea "diecezei", momentul fiind marcat printr-o slujbă oficiată în biserica mănăstirii Sf. Nicolae de la Muncaci⁷. Preoții și călugării prezenți acolo – în frunte cu Metodi Rakoveczky, episcopul "schismatic" tocmai detronat – i-au promis cu toții supunere, au rostit mărturisirea de credință catolică în fața poporului adunat și au jurat pe evanghelia aflată în mâinile episcopului. Două săptămâni mai târziu, Iosif de Camillis ținut primul său sinod la Muncaci, în cadrul căruia 7 "vicari" (adică protopopi) și 70 de preoți au depus, la rândul lor, profesiunea de credință⁸.

Pe fondul primelor entuziasme apărură însă și primele semne neliniștitoare. Potrivit lui Adrian Kosakovskij – basilianul rutean venit împreună cu Iosif de Camillis de la Roma –, episcopul a fost profund tulburat de dezastrul moral, profesional și intelectual în care se complăceau popii ruteni întâlniți de el în acel scurt răstimp. În contul lor arhierul a reținut îngrozit faptul că sunt, majoritatea, bigami sau chiar trigami (deci recăsătoriți), că s-au dovedit ignoranți în privința administrării sacramentelor și că manifestă preocupare doar pentru cele lumești, nicidecum pentru cele spirituale⁹.

Alte semne neliniștitoare veneau din direcția ortodoxiei. În ziua sinodului de la Muncaci, un preot neunit, având în mână cărți, s-a postat în mijlocul străzii pe unde treceau sacerdoții înspre adunare. Persuasiv, dar și amenințător, el a reușit să-i determine pe unii să se întoarcă din drum și să nu îmbrățișeze unirea¹⁰. Se pare că îndrăznețul popă - pe care, sub impresia celor întâmplare, Iosif de Camillis se gândea să-l prindă și să-l arunce în temnița cetății Muncaci¹¹ - era nimeni altul decât Mihail Rosvyhuvs'kyj Andreella, figură marcantă a opoziției ortodoxe din zonă și autor al unor lucrări ce se raportau polemic la ideea unirii¹². Îngrijorător era apoi faptul că în comitatul Maramureș (ținut învecinat cu cel în care se afla reședința vlădicească), "aflând de venirea mea de la Roma, preoții încearcă să-și pună episcop schismatic și după exemplul lor se iau și alte comitate". "Acest lucru generează confuzie și dezordine", conchide Iosif de Camillis¹³. Ultimele evenimente dovedeau cu prisosință că instalarea ierarhului unit la Muncaci a determinat mutarea precipitată de acolo a centrului rezistenței "schismatice". În scurt timp el s-a fixat, deloc întâmplător, în Maramureș. Dintre toate comitatele aflate în mod tradițional în sfera de autoritate ecleziastică a vlădicilor de la Muncaci, acesta era singurul situat atunci în hotarele Transilvaniei; adică ale unui principat ce tocmai încerca să-și marcheze pregnant autonomia

⁵ Ath. Pekar, *Tribute to Bishop Joseph J. De Camillis OSBM (1641-1706)*, în *Analecta OSBM*, s. II, sect. II, fasc. 1-4, Roma, 1985, p. 394-395.

⁶ A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 240, p. 296.

⁷ Vezi jurnalul lui Iosif de Camillis, publicat de K. Zsatkovics, *De Camellis Jozsef munkácsi püspök naploja*, în *Történelmi Tár*, Budapest, 1895, p. 700; relatarea evenimentului și la A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 241, p. 297-299.

⁸ K. Zsatkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 703; scrisoarea către Kollonich, la N. Nilles, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani*, vol. II, Oeniponte, 1885, p. 859. Cât privește conținutul mărturisirii de credință depuse, bănuim doar că s-a respectat întocmai textul întocmit în anul 1633, în vremea papei Urban VIII, pentru "răsăriteni" ce treceau sub autoritatea Suveranului Pontif (textul la J. Dulișkovici, *Istoričeskija Cerť Ugro-Ruskih*, vol. III, Ungvár, 1877, p. 79-91).

⁹ Sumbra situație din teren este prezentată de Kosakovskij în raportul trimis Congregației de Propaganda Fide în iunie 1691: Archivio della S. Congregazione di Propaganda Fide, *Scritture riferite nei Congressi: Greci di Croazia, Dalmazia, Schiavonia, Transilvania e Ungheria*, vol. I, f. 117^r.

¹⁰ N. Nilles, *Symbolae*, vol. II, p. 859; A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 244, p. 303.

¹¹ *Ibidem*.

¹² B. Boysak, *Ecumenism and Manuel Michael Olshavsky Bishop of Mukachevo (1743-1767)*, Montreal-Quebec, 1967, p. 26-31. Considerații pe marginea activității și operei sale la L. Calvi, *The Polemical Works of Mychajlo Rosvyhuvs'kyj-Andreella between contemporary Ukraine, Hungary and Romania: the multiple faces of Rus'*, în vol. *Relații româno-ucrainiene, istorie și prezent*, Satu Mare, 1999, p. 489-499.

¹³ A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 241, p. 298.

politică, instituțională, legislativă și confesională în cadrul Monarhiei habsburgice¹⁴. Și pentru ca panoplia problemelor legate de existența ortodoxiei în regiune să fie completă, trebuie adăugat că episcopul de la Muncaci n-ar fi fost, poate, atât de alarmat în acele prime săptămâni de ședere în Ungaria dacă raportul de forțe din teren nu era net defavorabil greco-catolicismului. Cu excepția câtorva preoți catolici (se subînțelege, uniți și "latini"), toți ceilalți sunt fie "schismatici", fie "eretici" – consemnează Adrian Kosakovskij în deja menționatul său raport către Congregația de Propaganda Fide, fără să-și dezvăluie însă sursele sau să precizeze câte comitate avea în vedere¹⁵.

Acționând la primul impuls, în temeiul convingerii că este singurul păstor legitim al creștinilor de rit grec din acele spații, Iosif de Camillis a cerut, la 22 aprilie, sprijinul monarhului. Mai precis, a solicitat ca, printr-o scrisoare circulară adresată tuturor comitatelor, Leopold I să interzică activitatea episcopilor "schismatici"¹⁶. O asemenea măsură administrativă nu putea fi însă propusă și susținută de suveran, pe de o parte fiindcă exista riscul producerii unor tulburări nedorite în teritoriu, iar pe de alta deoarece el nici nu avea încă forța necesară dominării unor structuri locale, prea puțin obediente. Era evident că de acum încolo în fața lui de Camillis stătea în primul rând varianta travaliului personal, tenace și meticulos. Trebuiau înfrânate astfel imprevizibilele reacții, obstacole și primejdii din teritoriu, pentru a se asigura condițiile optime propagării ideii unirii bisericești în comitate, orașe, târguri și pe domeniile feudale. Cum aceasta presupunea cunoașterea exactă a realităților din zonă, episcopul și-a întocmit, chiar din primele zile, o listă detaliată cu persoanele influente (comiți, vicecomiți, ierarhi romano-catolici, castelani, stăpâni de domenii etc.)¹⁷, persoane de care soarta Bisericii sale depindea într-o măsură hotărâtoare. Apoi s-a îndreptat spre locurile unde unirea părea mai fermă, cu intenția de a porni, de acolo, munca de extindere a ei. Dilema în care (potrivit lui Adrian Kosakovskij) Iosif de Camillis s-a aflat atunci când și-a dat seama de starea foarte sumbră a lucrurilor – ori își păzește viața, ori și-o expune, luptând netulburat pentru cauza unirii – fusese depășită¹⁸.

La 30 aprilie 1690 Iosif de Camillis era oaspetele arhidiaconului sătmărean Demetrius Monastelli. O zi mai târziu, în biserica "grecilor" din târgul Mintiu, a condus alături de acesta un sinod local¹⁹. Au fost prezenți 60 de preoți din zonă care, precizează episcopul, "au confirmat că sunt uniți"²⁰. Prin urmare, la reuniune au participat doar sacerdoți ce depuseseră deja profesiunea de credință catolică, intrând astfel sub autoritatea lui Monastelli²¹. Numărul lor, ca și acest important amănunt comunicat de vlădică, lasă loc bănuielii că în comitat mai existau și preoți "schismatici", nedispuși să i se supună noului arhieru, după cum nu fuseseră dispuși să i se supună nici arhidiaconului din Mintiu.

După încheierea sinodului, Iosif de Camillis nu s-a grăbit să părăsească târgul de pe malul Someșului. A mai zăbovit acolo până în 15 mai 1690, timp în care știm că a consacrat 2 diaconi români (Ioan Marcu și Ilie Moiş)²². În ultima zi a șederii sale la Mintiu, episcopul i-a scris întristat lui Leopold Kollonich, rugându-l să intervină pe lângă conducerea comitatului Satu Mare. O mare problemă tocmai se ivise: la solicitarea "blestemaților predicatori" calvini din ținut, diriguitorii locali hotărâseră (tocmai în ziua când se desfășurau lucrările sinodului, subliniază ierarhul) să-i impună la dare și pe preoții uniți, fixând la 100 de taleri valoarea contribuției pe care aceștia, împreună, "ar fi trebuit să o plătească lunar, din noiembrie încoace"²³; doi nobili au primit apoi sarcina de a se deplasa la biserica "grecească" pentru a aduce porunca la cunoștința celor reuniți acolo sub președinția episcopului. Profund tulburat de vestea primită, Iosif de Camillis i-a atras atenția arhiepiscopului-primat că, până atunci, așa cum se întâmpla și în cazul preoților romano-catolici, doar sacerdoții greco-catolici ce obțineau beneficii și de pe alte

¹⁴ Contextul și semnificația instalării lui Iosif Stoica în fruntea episcopiei Maramureșului la O. Ghitta, *Biserica maramureșeană la începutul secolului al XVIII-lea. Episcopul Iosif Stoica*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, an XXXVII, 1-2, Cluj-Napoca, 1992, p. 49-59.

¹⁵ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 117^r.

¹⁶ A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 241, p. 298.

¹⁷ K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, passim.

¹⁸ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 117^r.

¹⁹ N. Nilles, *Symbolae*, vol. II, p. 860-865; K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, p. 704-705.

²⁰ K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, p. 704-705.

²¹ Pentru progresele făcute de mișcarea de unire bisericească în Sătmărean, înainte de apariția în zonă a episcopului de Camillis, vezi O. Ghitta, *Demetrius Monastelli și începuturile unirii ecleziastice în "părțile ungurești" locuite de români*, în vol. *Spiritualitate transilvană și istorie europeană* (editori Iacob Mârza și Ana Dumitran), Alba Iulia, 1999, p. 294-319.

²² K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, p. 705.

²³ A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 244, p. 304.

pământuri decât cele parohiale aveau obligația de a achita darea ("porția"). De acum însă, prin faptul că decizia luată de conducerea Sătmărilor nu conținea nici o referire la cei exceptați de la acea importantă sarcină publică, se impunea practic regula constrângerii tuturor popilor uniți din regiune la plata dării, indiferent dacă ei dețineau loturi personale ori ba. Rugămintea expresă a arhierului de la Muncaci era ca arhiepiscopul Kollonich să le scrie celor aflați în fruntea comitatului, solicitându-le să nu încalce obiceiurile statornicite în materie fiscală. Respectarea lor cu strictețe, relevă episcopul, ar face să eșueze planul calvinilor de a pune în cărca "acestor sărmani uniți" o mare povară financiară. O povară care i-ar determina pe mulți dintre ei (prea săraci pentru a o putea suporta) să-și părăsească enoriașii și să ia calea codrilor. Și acesta n-ar fi singurul efect negativ al punerii în aplicare de către comitat a sugestiei pastorilor reformați. Însuși prestigiul său vlădicesc ar fi grav știrbit, conchide Iosif de Camillis, având în vedere că, în anii când au fost conduși de Demetrius Monastelli, preoții uniți din Sătmăr ce trăiau numai de pe urma pământului parohial erau scutiți de dare, pe când sub păstoria lui nu.

La 27 mai 1690, după revenirea la Muncaci, ierarhul grec a reînnoit, într-o scrisoare adresată lui Kollonich, rugămintea ca acesta să intervină în favoarea sacerdoților greco-catolici sătmăreni, obligați să achite, *in corpore*, porția²⁴. El a subliniat iarăși cât de mult ar avea de suferit imaginea sa în ochii credincioșilor prin nesoluționarea cazului, iar odată cu aceasta (reiese din subtext), și șansele de succes ale mișcării de unire bisericească în nord-estul Ungariei. În plus față de precedentă misivă, episcopul a dezvăluit, în sfârșit, motivul major ce i-a împins pe predicatorii calvini din Sătmăr să solicite impunerea la dare a tuturor popilor uniți. După cum era de bănuț – date fiind sarcinile materiale crescând aruncate de Curtea de la Viena pe umerii comitatelor în acei ani de război cu otomanii –, la mijloc a fost un calcul foarte simplu: "dacă nu plăteau sacerdoții uniți, plăteau predicatorii sau alți seculari", observă de Camillis²⁵. Altfel spus, dacă preoțimea greco-catolică nu contribuia la suma globală pretinsă de autoritățile civile clerului din comitat, rămânea în sarcina celei reformate să acopere integral datoria. Întregul episod constituie astfel o nouă dovadă că în spatele eforturilor depuse de pastorii protestanți pentru a bloca trecerea sacerdoților ruteni și români din regat sub autoritatea Suveranului Pontif au stat nu doar rațiuni de ordin confesional sau politic, ci și financiar.

Canalizându-și ultimele acțiuni epistolare în direcția semnalării impunerii abuzive a preoților săi la dare, Iosif de Camillis solicita, implicit, ca înaltele instanțe laice ale monarhiei să-și expună foarte limpede punctul de vedere în legătură cu statutul social și juridic al clerului unit. Demersul apărea ca perfect justificat. De clarificarea acestui aspect depindea nu numai acordarea unui șir de imunități, libertăți sau avantaje, ci și starea materială a sacerdoților cu pricina. Cu 45 de ani în urmă, în timpul unirii de la Uzhorod, părțile implicate se pronunțaseră în acea privință, hotărând egalitatea în drepturi și privilegii a sacerdotului greco-catolic cu cel "latin"²⁶. Frământările politice din Ungaria, reculul mișcării de unire, puterea redusă a autorităților centrale în raport cu Stările regatului și diriguitorii comitatelor, precum și interesele imediate ale stăpânilor de domenii au dus la nerespectarea dreptului câștigat atunci. În conjunctura politică din ultima decadă a veacului XVII, marcată de modificarea aparentă a raporturilor de forțe din Ungaria Superioară, Iosif de Camillis a încercat, așadar, să reînnoade firul acțiunii de ridicare a popimii din regiune la un statut social privilegiat.

Pe lângă succesul reputat prin strângerea laolaltă a 60 de preoți din părțile Sătmărilor, episcopul a mai consemnat în jurnalul său că, în luna mai a anului 1690, i-au recunoscut autoritatea sacerdoții din comitatul Ugocea, un "vicar" (protopop) din Szabolcs, în numele celor 20 de subordonați ai săi, și 3 popi din "districtul" Baia Mare²⁷. O lună mai târziu, pentru mai bunul control al acestora din urmă (și al celor care, bănuim, li s-au alăturat între timp), dar și pentru a impulsiona procesul de unire bisericească în părțile răsăritene ale comitatului Satu Mare, de Camillis a creat un protopopiat²⁸. În fruntea lui, ca urmare a cererii exprese pe care iezuitul Franciscus Ravasz²⁹ i-a adresat-o, ierarhul grec l-a

²⁴ *Ibidem*, nr. 247, p. 306.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ M. Lacko, *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Roma, 1955, p. 91-114. Actul la N. Nilles, *Symbolae*, vol. II, p. 824-827.

²⁷ K. Zsatkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 706.

²⁸ *Ibidem*, p. 705.

²⁹ Personaj principal al efortului de regenerare a comunităților romano-catolice din târgul Baia-Mare și din împrejurimile acestuia, Franciscus Ravasz a fost și un promotor zelos al ideii unirii cu Biserica romană a grecilor, sârbilor, rutenilor și românilor din Monarhia habsburgică. În acest sens, în anul 1687, a întocmit și trimis pe adresa lui Leopold

numit pe Hieronymus Lipniczky, fostul vicar unit al arhiepiscopului-primat Szelepcsény; sacerdotul rutean n-a binevoit însă să-și ia oficiul în primire, consemnează laconic episcopul de la Muncaci în jurnalul său³⁰. Șirul rezultatelor pozitive obținute de Iosif de Camillis în a doua și a treia treime a anului 1691 se încheie cu declarația de supunere pe care i-au făcut-o în luna august 16 preoți din comitatul Crasna și protoprezbiterul lor³¹. Toate aceste dovezi de obediență recepționate din teritoriile aflate în jurul centrului arhidiaconal sătmărean – dovezi ce probează că mișcarea de unire cu Biserica romană s-a produs acolo nu numai prin pașii efectuați de arhieru înspre preoți, ci și prin cei întreprinși, din varii motive, de preoți înspre el – i-au creat episcopului sentimentul că la fruntariile meridionale ale eparhiei sale lucrurile evoluau bine. Ca atare, el și-a îndreptat grăbit pașii spre comitatele din Ungaria Superioară, unde a zăbovit chiar și după începutul neprielniceii perioade de toamnă-iarnă, perioadă când drumurile de acolo deveneau impracticabile³². Păstorirea preoților și mirenilor ce-i erau fideli în Sătmăr, Ugocea, Szabolcs, "Solnocul de lângă Chioar" și Bihor a lăsat-o în seama arhidiaconului Demetrius Monastelli³³.

Reîntors la Muncaci în preajma Crăciunului, Iosif de Camillis și-a concentrat atenția asupra sacerdoților din comitatul Bereg ce nu aderaseră încă, din diferite pricini, la cauza unirii. Pentru a-i convinge să o facă, ierarhul a organizat în scurt timp două sinoade în reședința sa, la 30 decembrie 1690 și, respectiv, 12 ianuarie 1691³⁴. Martor la evenimente, Adrian Kosakovskij a așternut pe hârtie un amănunt extrem de util pentru reconstituirea din aproape în aproape a marilor teme aflate pe ordinea de zi a soboarelor convocate de Iosif de Camillis cu scopul principal de a spori numărul preoților ce-i recunoșteau autoritatea vlădicească și, implicit, al adepților ideii unirii bisericești. E un detaliu care – datorită acestui apropiat colaborator al arhierului – răzbate, în sfârșit, la suprafață. Episcopul, notează Kosakovskij, le-a vorbit participanților despre folosul Sfintei Uniri și despre cei ce o îmbrățișaseră deja³⁵. Din păcate, basilianul se rezumă la atât, neprecizând nici la care anume folos al unirii s-a referit Iosif de Camillis, nici la câte sau la ce exemple a recurs acesta pentru a netezi drumul nehotărâților ori reticenților înspre profesiunea de credință catolică. Chiar și așa, pasajul merită întreaga atenție fiindcă dezvăluie faptul că ierarhul înțelegea să-și fundamenteze efortul de largire a perimetrului unirii pe o atentă informare a membrilor sinoadelor în legătură cu formula greco-catolică. Prin urmare, în astfel de ocazii n-au lipsit munca de lămurire, dezbaterile, explicațiile, dialogul. Desigur, ele n-au reușit de fiecare dată să-i determine pe toți popii aflați în vizorul episcopului să-și modifice atitudinea. Bunăoară, nici una dintre mărturiile de epocă referitoare la cele două sinoade hibernale ținute la Muncaci nu vorbește despre un succes deplin: raportul lui Kosakovskij pomenește atragerea la unire a 50 de preoți³⁶, în vreme ce jurnalul lui Iosif de Camillis ne spune că "aproximativ 40 de preoți" s-au declarat uniți la capătul primului sobor și "mulți" după cel de-al doilea³⁷. De altminteri, doar cifre – și nu triumfuri generale – sunt consemnate de episcop și în dreptul altor sinoade ținute de-a lungul anului 1690. Îmbucurător era însă că în spatele acestor date seci se aflau persoane ce audiaseră discursul arhierului și reacționaseră pozitiv la pledoaria sa pro-unire. Încet-încet, cu fiecare nou conclav prezidat de Iosif de Camillis, corpul clerical greco-catolic din nord-estul Ungariei își sporea efectivele. Și o făcea în detrimentul celui ortodox, încă foarte tenace și numeros, încă foarte capabil să determine refluxuri în mișcarea de unire bisericească.

Episcopul avea să se confrunte, de altfel, cu o nouă acțiune viguroasă a rivalilor săi "schismatici" chiar în prima parte a anului 1691. A ieșit atunci la rampă fostul vlădică de la Muncaci,

Kollonich un document intitulat *Aliquot capita ad reducendam, propagandam, stabiliendamque s. Graeco-catholicorum cum Romano-catholicis Unionem*. Textul cu pricina, alături de biografia iezuitului, la N. Nilles, *Symbolae*, vol. II, p. 776-786.

³⁰ "Non ivit": K. Zsatkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 705. La sfârșitul anului 1691 – după ce, în data de 19 octombrie, l-a investit în funcția de "meum Visitatorem Agriae (*ibidem*, p. 710) –, Iosif de Camillis a ajuns chiar să-l suspende pe Hieronymus Lipniczky, fiindcă s-a căsătorit ("duxit uxorem"): *ibidem*, p. 709. Nu știm însă dacă ruteanul fusese penalizat pentru păcatul de a se fi căsătorit după accederea la treapta preoțească sau pentru cel de a se fi recăsătorit.

³¹ *Ibidem*, p. 709; Z. Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite, în Perspective*, an XIV-XVI, nr. 65-68, p. 92.

³² A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 117^r. Enumerarea sinoadelor ținute acolo în acel răstimp, la A. Hodinka, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest, 1909, p. 415-416.

³³ A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 250, p. 312.

³⁴ K. Zsatkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 710; A. Hodinka, *Története*, p. 416.

³⁵ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 117^v.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ K. Zsatkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 710.

Metodiu Rakoveczky. Restrâs în iulie 1690 la mănăstirea Sf. Mihail din Imstyčevo – după ce, ca urmare a intrigilor sale îndreptate împotriva unirii, fusese înlăturat de Iosif de Camillis din fruntea abației de la Cerneča Hora – acesta "a început să-și fondeze acolo propria anticatedră" (aflăm din raportul lui Kosakovskij)³⁸. La puțină vreme după afirmarea episcopiei Maramureșului, un al doilea centru vlădicesc ortodox se ivea, deci, ca replică, în vecinătatea reședinței ierarhului greco-catolic. Efectele n-au întârziat să apară. Prin râvna lui Rakoveczky, preoții din Ugocea s-au ridicat contra unirii, cândva la sfârșitul iernii ori la începutul primăverii anului 1691. Tumultul stârnit astfel amenința să depășească hotarele comitatului și să zdruncine din temelii ceea ce clădise cu trudă episcopul de la Muncaci. Pentru a preîntâmpina o atare situație, acesta a reacționat cu promptitudine, invocând iarăși calitatea sa de singur ierarh legitim al "grecilor" din părțile septentrionale ale Ungariei. De pe acea poziție, i-a amenințat, mai întâi, pe popii trecuți de partea lui Metodi, după care, neobținând rezultatul scontat, i-a declarat suspendați din oficiile parohiale și protopopești pe liderii revoltei³⁹. Cum nici această aspră măsură n-a reușit să stingă pe de-a-ntregul focul aprins, arhierul a recurs la soluția ultimă: asistat de o companie de soldați pusă la dispoziția sa de marchizul Doria, el s-a deplasat la fața locului, determinându-i pe ultimii preoți rămași refractari și pe călugării de la Imstyčevo să-i recunoască autoritatea. Vizat în mod direct, Metodi Rakoveczky a izbutit în ultimul moment să fugă în Maramureș⁴⁰.

Odată scăpat de prezența în imediata sa apropiere a întreprinzătorului ierarh ortodox, Iosif de Camillis a reluat politica de organizare a unor sinoade puse în slujba promovării ideii unirii ecleziastice. Din șirul lor face parte și cel întrunit la Mintiu, în data de 2 mai 1691, la un an de la precedenta vizită a episcopului acolo⁴¹. Ca și în cazul ultimelor soboare convocate la Muncaci⁴², rostul fundamental al noii adunări bisericești sâtmărene a fost acela de a aduce în fața episcopului preoții din ținut ce nu depuseseră încă profesiunea de credință catolică. De altfel, raportul adresat de Adrian Kosakovskij Congregației de Propaganda Fide o spune destul de clar: vlădica revenise în Sătmar cu scopul de a desăvârși ceea ce începuse anul trecut⁴³. Rezultatul obținut n-a fost însă, nici pe departe, cel scontat. Cauza principală a nereușitei a reprezentat-o absența de la sinod a multora dintre popii convocați. Unii dintre aceștia, potrivit lui Kosakovskij, n-au venit în târgul de pe malul Someșului fiindcă, pur și simplu, nu doreau să îmbrățișeze unirea; basilianul furnizează astfel dovada irefutabilă că, în respectivul comitat, pe lângă contingentul de preoți supus arhidiaconului Monastelli, exista un grup de sacerdoți ce nu aderase și nici nu intenționa să adere la greco-catolicism. Alții, în schimb, nu s-au prezentat la sinod datorită inundațiilor produse de ploile continue căzute atunci. Chiar și Iosif de Camillis s-a confruntat cu efectele diluviului, ne spune Kosakovskij, fiind nevoit la întorcerea din Sătmar "să străbată o câmpie ce părea a fi o mare"⁴⁴.

Gustului amar pe care neparticiparea la reuniune a acelor preoți i l-a lăsat arhierului grec i s-a asociat insatisfacția produsă de bilanțul mai mult decât subțire al întâlnirii cu popii sosiți, totuși, la Mintiu. Practic Iosif de Camillis n-a reușit atunci decât să dea câteva bune porunci (așa le consideră Kosakovskij în raportul său, fără a intra în detalii)⁴⁵ și să le smulgă celor 50 de preoți prezenți

³⁸ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 117^v.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*. Vezi, în acest sens, și Ath. Pekar, *Tribute*, p. 401. Episodul acțiunii în forță a episcopului Iosif de Camillis împotriva călugărilor de la Imstyčevo este relatat și de basilianul Petroniu Kaminskij într-o scrisoare trimisă, la 24 mai 1692, cardinalului Kollonich (A. Hodinka, *Okmánytára*, doc. 263, p. 340). Exponent de frunte al înaltului cler regular rutean, iritat atât de apariția în zonă a acestui arhieru străin, cât și de tentativele sale de a-și procura beneficii pe seama așezămintelor monahale, unitul Kaminskij a pus atunci în pagină un adevărat rechizitoriu la adresa nou-venitului, printre capetele de acuzare figurând și evenimentul consumat în chinovia cu pricina, în prezența cătanelor împărătești. Ruteanul nu leagă de fel inițiativa dură a lui Iosif de Camillis de prezența acolo a "schismaticului" Metodi Rakoveczky. În opinia sa, incidentul a avut drept cauză refuzul celor patru monahi de la Imstyčevo de a da curs cererii prin care episcopul le solicita a treia parte din toate veniturile mănăstirii.

⁴¹ K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, p. 710.

⁴² În afara celor două pomenite mai sus, organizate la cumpăna anilor 1690-91, arhierul a mai prezidat unul, în aprilie 1691, "în prima joi de după Paști". *Ibidem*.

⁴³ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 117^v.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*. Printre respectivele porunci s-a numărat, probabil, și aceea de suspendare din funcții a unui preot din jurul Băii Mari, consacrat de vlădica ortodox al Maramureșului: K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, p. 709.

promisiunea "că vor îmbrățișa Sfânta Unire într-un alt sinod"⁴⁶, unde sperau să le stea alături, dacă nu toți, măcar cei mai importanți dintre absenții de la 2 mai. Cu alte cuvinte, lăsând loc și speranței, acei sacerdoți sătmăreni au amânat în bloc efectuarea pasului decisiv așteptat de episcop. Decizia lor merită toată atenția. Ea dezvăluie cât de mult a contat în drumul spre unire sentimentul de siguranță conferit, pe de o parte, de prezența alături de tine a unui număr însemnat de confrăți, iar pe de alta, de inexistența unor corifei locali ostili formulei greco-catolice și capabili să ridice lumea împotriva celor ce o acceptau. În lipsa unui asemenea sentiment, preoțimea ce nu respingea din capul locului perspectiva de a se înfățișa înaintea unui vlădică străin (care, pe deasupra, vorbea despre unirea cu Biserica romană și despre foloasele ei) nu găsea întotdeauna resursele de curaj necesare pentru a răspunde afirmativ propunerii de a depune mărturisirea de credință catolică și de a deveni supusă Suveranului Pontif. Sinodul din 1691 o dovedește din plin.

Dornic să comunice la Roma vești precumpănitor îmbucurătoare și optimiste, Kosakovskij n-a făcut un inventar al cauzelor care au determinat ezitarea popilor reuniți în sobor ori refuzul de a participa la adunare și de a accepta unirea al multora dintre cei convocați de episcop. În raportul său, de exemplu, nici măcar nu se sugerează că toate acestea s-ar putea datora și existenței în comitat a unor centre de rezistență ortodoxă. Basilianul se rezumă la a releva că, în calea preoților ce tocmai hotărâseră să revină în fața arhierelui cu prilejul unui nou sinod, rămăsese o singură piedică: teama de turci și de partizanii lui Thököly. În opinia fidelului însoțitor al lui Iosif de Camillis, sacerdoții atrași de formula unirii cu Biserica romană priveau neliniștiți mersul războiului cu otomanii, gândindu-se la vremea când aceștia și curuții îi persecutau crunt pe supușii de rit grec ai Suveranului Pontif. Așa explică, de altfel, Kosakovskij și de ce "grecii, sârbii și valahii" din Mintiu (adică oameni ce aderaseră deja la unire) n-au fost încântați, în primă instanță, de ideea de a fi din nou gazdele unui sobor. Odată însă ce ierarhul de la Muncaci a reapărut în târg, ei și-au depășit temerile, asigură naratorul. Dovadă faptul că au cooperat devotați cu episcopul în biserică, l-au invitat în casele lor și, la sfârșit, l-au acompaniat călări o bună bucată de drum, dincolo de hotarul așezării⁴⁷.

Că partizanii ortodoxiei contribuiseră, totuși, substanțial la încetinirea ritmului extinderii perimetrului unirii în zonele meridionale ale "diecezei" lui Iosif de Camillis (inclusiv în Sătmăr) rezultă din subtextul finalului raportului lui Kosakovskij. În acea parte a documentului, fără a face nici un comentariu suplimentar, fostul alumn al Colegiului Grec din Roma aducea la cunoștința Congregației de Propaganda Fide obiectivul imediat al episcopului: "Marmația"⁴⁸. Or, acesta nu era un obiectiv oarecare. Acolo știm că activa "schismaticul" Iosif Stoica și tot acolo se refugiase Metodi Rakoveczky. Punând în fruntea listei sale de priorități o intervenție temerară în spațiul lor de influență, arhierul greco-catolic își trăda nu numai dorința de a-și subordona și preoțimea maramureșeană. Ieșea astfel la lumină și hotărârea sa de a curma acțiunea unor vlădici ce nu puteau fi străini de existența nucleelor de activă opoziție ortodoxă în ținuturile învecinate Maramureșului. Ce a întreprins Iosif de Camillis în direcția realizării acestui plan ambițios rămâne deocamdată necunoscut. Cert este că el n-a reușit niciodată să-și întindă autoritatea asupra aceluși ținut nord-ardelean și să lase fără credincioși incomoda episcopie "schismatică" locală, susținută masiv de forțe politice calvine, ostile propagării ideii unirii bisericești printre preoții români din Principat⁴⁹.

O altă dovadă (directă, de această dată) că ortodocșii constituiau un obstacol major în calea eforturilor episcopului de a atrage întreaga popime sătmăreană în turma Suveranului Pontif provine de la începutul anului 1692. În ziua de 7 ianuarie, Demetrius Monastelli a încetat din viață⁵⁰. Dispărea astfel un personaj de prim plan, de numele căruia se lega începutul procesului de unire cu Biserica romană a creștinilor de rit grec din comitatele situate în sudul spațiului tradițional de jurisdicție ecleziastică al vlădicilor de la Muncaci. Evenimentul a scos rapid în evidență cât de mult depindea soarta în zonă a

⁴⁶ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 117^v.

⁴⁷ Raportul lui Kosakovskij nu precizează când a părăsit Iosif de Camillis Mintiu. Se pare că la 24 mai 1691 episcopul se mai afla încă în târg, la acea dată (potrivit jurnalului său) el rehirotonindu-i (!) ca sacerdoți pe Mihai Pumi (din Pomi ?) și Gabriel Borleski (din Borlești ?), consacrați inițial de Metodi Rakoveczky (K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, p. 708).

⁴⁸ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. 1, f. 118^r.

⁴⁹ O. Ghitta, *O veche dispută bisericească și semnificațiile sale*, în vol. *Viață privată, mentalități colective și imaginar social* (coordonatori Sorin Mitu și Florin Gogîltan), Oradea-Cluj, 1996, p. 212-213.

⁵⁰ K. Zsakovics, *De Camellis Jozsef*, p. 706.

tinerei denominațiunii catolice de prezența fizică a întreprinzătorului arhidiacon. Pe fondul vidului de autoritate creat prin moartea sa, neuniții au replicat tăios, acțiunea lor amenințând să compromită întregul rod al muncii lui Monastelli. Din păcate, și de această dată amănuntele rămân învăluite în beznă. Singura știre despre cele întâmplate la scurt timp după decesul preotului din Mintiu o aflăm în scrisoarea (deja menționată) pe care basilianul Petroniu Kaminskyj i-a expediat-o lui Leopold Kollonich, la 24 mai 1692⁵¹. Statornic în atitudinea sa pătimăș critică față de tot ce întreprindea Iosif de Camillis, călugărul rutean puse pe seama comportamentului aspru al arhiereului faptul că, după dispariția lui "Demetrius, sacerdot unit, grecii sătmăreni întrețin legături strânse cu un călugăr schismatic"; așa se face că acum, relevă Kaminskyj, "întregul comitat este schismatic"⁵². Cine era acest monah, unde își avea el sediul și cu ce ierarh neunit conlucra (în cazul în care conlucra), autorul misivei nu ține să precizeze⁵³. E oricum de consemnat importantul amănunt că în mecanismul rezistenței ortodoxe din regiune se aflau angrenați și purtători ai straielor monahale. Cât privește proporțiile succesului repurtat în Sătmăr de enigmaticul personaj, firește, ele nu puteau fi cele comunicate de Kaminskyj lui Kollonich. Un comitat ca acela, în care mai existau și comunități calvine sau romano-catolice, n-avea cum să devină în întregime "schismatic". Basilianul rutean nu s-a încurcat însă în asemenea detalii, țelul său major fiind evidențierea caracterului falimentar al politicii lui Iosif de Camillis. În acest sens, el a mai ținut să releve că, între situația existentă atunci în teren și cea reflectată în primele bilanțuri expediate de episcop pe adresa forurilor romane sau a arhiepiscopului-primat (bilanțuri conținând, spune Kaminskyj, atât numele sacerdoților ce s-au declarat uniți, cât și denumirea satelor în care aceștia locuiau), distanța era "ca de la cer la pământ"⁵⁴.

Cum sursele de epocă se dovedesc a fi din nou neîndestulătoare, e imposibil de reconstituit pas cu pas ce a întreprins arhiereul în vara și toamna anului 1692 pentru a rezolva grava problemă cu care ajunsese să se confrunte Biserica greco-catolică sătmăreană. Din paginile jurnalului său rezultă că una dintre țintele acțiunii a fost suspendarea din oficiul preoțesc a celor hirotoniți de "episcopi străini" (se deduce, după instalarea lui la Muncaci). Așa au căzut sub interdicția pronunțată de episcop Mihai Rednic din Mănăstirea, Mihai și Constantin din Rușeni și Iurg din Șindrești⁵⁵. Asprul procedeu trăda din plin deja menționata convingere a lui Iosif de Camillis că, în virtutea mandatului primit din partea Suveranului Pontif, a împăratului și a arhiepiscopului-primat, era singurul vlădică legitim al creștinilor de rit grec din nord-estul Ungariei, indiferent dacă depuseseră sau nu profesiunea de credință catolică. Recurgând la acea măsură, ierarhul unit a căutat să impună regula orientării doar spre Muncaci a rutenilor, românilor sau sârbilor dornici să urmeze cariera sacerdotală⁵⁶, dar și să blocheze activitatea unor preoți care, fiind consacrați de către arhierei "schismatici", puteau deveni sau chiar erau promotori ai mișcării anti-unire. Al doilea obiectiv principal al acțiunii întreprinse de Iosif de Camillis l-a constituit aducerea clerului (și, implicit, a credincioșilor) sub un control episcopal ferm, prin îmbunătățirea sistemului de organizare al Bisericii greco-catolice locale. Concret, el s-a implicat în crearea unor subunități administrativ-teritoriale ale acesteia. Astfel, la 29 august 1692 a (re)înființat un arhiprezbiteriat în "districtul Baia Mare", în fruntea căruia l-a așezat pe Damian Mihalca⁵⁷. Câteva săptămâni mai târziu, la 14 septembrie, Alexie Kruszinski era numit la conducerea nou-creatului protopopiat al Oașului. În fine, la 22 noiembrie, Luca Borlesky (din Borlești?) devenea căpetenia arhiprezbiteriatului atunci constituit pentru teritoriile sătmărene aflate "dincolo de râul Someș"⁵⁸. Lapidarele consemnări făcute de episcop în jurnalul său cu acele ocazii fac imposibilă transpunerea exactă pe hartă a hotarelor celor trei districte protopopești. Ele se pot cel mult aproxima. Ale primului

⁵¹ Vezi nota 40.

⁵² A. Hodinka, *Okmánytára*, doc. 263, p. 340.

⁵³ Fără să aducă nici un argument în sprijinul afirmației sale, St. Lupșa (*Vechea episcopie a Sătmăruului*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LVI, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 203) susține că "monahul ortodox ce-i urmă (lui Monastelli, s.n.) e Isaia, propagatorul după 1694 cu alaiul de 14 oameni al unirii".

⁵⁴ A. Hodinka, *Okmánytára*, doc. 263, p. 340.

⁵⁵ K. Zsarkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 713.

⁵⁶ Printre cei care, în cursul anului 1692, de exemplu, au fost hirotoniți preoți de către episcopul Iosif de Camillis se numără și trei români din comitatul Satu Mare: Ioan Mărcuș din Pișcari, Gheorghe Ursu și Timotei din Tămaia (*ibidem*, p. 713-714).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 713. Trei pagini mai la vale, episcopul ne spune despre același eveniment că s-ar fi produs la 9 septembrie!

⁵⁸ *Ibidem*, p. 716.

par a coincide cu limitele depresiunii Oaș. Ale celui de-al doilea cu contururile alungitului colț sud-estic al comitatului, marcat la nord de munții bazinului minier al Băii Mari, la est și sud de granița cu Ardealul, iar la apus de sectorul superior al Someșului sătmărean. În fine, marginile celui de-al treilea se întrezăresc a fi Someșul, înspre miazănoapte și răsărit, și fruntariile comitatului, înspre miazăzi, rămânând neclar până unde ajungeau acestea spre apus. Câte parohii existau în protopopiatele cu pricina, câți preoți funcționau acolo și, mai ales, câți dintre ei îmbrățișaseră cauza unirii și se recunoșteau a fi supuși fideli ai arhiereului de la Muncaci sunt întrebări fără răspuns, deocamdată. O altă întrebare firească ar fi de ce intervenția episcopului s-a rezumat la cele trei zone și, respectiv, la cele trei nume?; de ce demersul său reformator în plan organizatoric n-a avut în vedere și celelalte teritorii în care existau comunități românești și rutene, cum ar fi cele "de dincoace" de Someș (mai precis, teritoriul dintre Mintiu și depresiunile Oaș și Baia Mare) sau jumătatea apuseană a comitatului? Ipoteza noastră este că în aceste din urmă spații nu se impuneau asemenea inițiative deoarece situația nu scăpase acolo de sub control odată cu dispariția lui Demetrius Monastelli. Prin urmare, atenția specială acordată de Iosif de Camillis ținuturilor ce alcătuiau marginile estice și sud-estice ale comitatului Satu Mare credem că dezvăluie mai mult decât dorința sa de a perfecționa administrația bisericească din zonă. Ea arată care a fost, de fapt, perimetrul mișcării anti-unire provocate, la începutul anului 1692, de enigmaticul monah ortodox amintit de Petroniu Kaminskyj; un perimetru deloc surprinzător, de altminteri, dacă ținem cont că vecinul dinspre răsărit al comitatului Satu Mare era tocmai Maramureșul episcopului Iosif Stoica.

Măsurile decise luate de arhiereul de la Muncaci pentru scoaterea acelor ținuturi sătmărene din mână "schismaticilor" au produs efectul scontat, reînclinând balanța de partea adepților ideii unirii eclesiastice. Pentru stingerea crizei declanșate în Biserica greco-catolică locală de moartea arhidiaconului din Mintiu mai era însă nevoie de un pas: trebuia desemnat cel ce avea să-i succedă în funcție lui Monastelli. La 22 noiembrie 1692, Iosif de Camillis a rezolvat și această chestiune. Din însărcinarea sa, Georgius Veliczko, parohul rutenilor din Livada Mică, a devenit "vizitator general" (adică arhidiacon) "in toto Comitatu Szathmariensi"⁵⁹.

Gravele probleme ivite în Sătmăr n-au reprezentat singurul motiv pentru care, în a doua jumătate a anului 1692, episcopul și-a concentrat atenția asupra regiunilor din sudul "diecezei" sale. Pe lângă acesta, a mai existat unul, legat direct de capitularea garnizoanei otomane din cetatea Oradea în fața trupelor imperiale. Produs la 28 mai⁶⁰, îndelung așteptatul eveniment a creat premisele intervenției episcopului într-un spațiu neinclus în mod tradițional în sfera de autoritate a ierarhilor de la Muncaci, dar perfect încadrabil în categoria de teritorii menționată expres ca făcând obiectul mandatului său de vicar apostolic: "celelalte locuri dobândite în Ungaria". Și Iosif de Camillis n-a întârziat să acționeze. În acele vremuri foarte tulburi pentru Bihor - când, pe fondul prăbușirii structurilor organizatorice ale stăpânirii turcești, noul tip de administrație civilă de-abia începea să se profileze⁶¹ -, el a urmărit să-și subordoneze treptat preoțimea românească din zonă și să creeze cadrul instituțional necesar transunerii în practică a obiectivelor programului său reformator. Personajul la care a apelat în acest sens a fost grecul Isaia, "compatriotul meu", după cum precizează la un moment dat Iosif de Camillis⁶². Fost călugăr la Muntele Athos, angajat apoi (dacă identificarea propusă de Silviu Dragomir este corectă)⁶³ în acțiunile diplomatice întreprinse în 1688 de domnitorul Țării Românești, Șerban Cantacuzino, pentru a stăvili, prin implicarea Rusiei, expansiunea Monarhiei habsburgice și a catolicismului la sud de Carpați și în Balcani⁶⁴, Isaia îmbrățișase cu siguranță cauza unirii mai înainte de luna martie a anului 1692. În luna cu pricina, comunitatea de negustori "greci" de la Debrețin - căreia, în 1690, conducerea orașului îi acordase dreptul de a-și construi o sală de rugăciune, cu condiția să se declare unită în credință cu Biserica

⁵⁹ *Ibidem*, p. 716.

⁶⁰ *Istoria orașului Oradea* (coordonatori Liviu Borcea și Gheorghe Gorun), Oradea, 1995, p. 158.

⁶¹ Iudita Călușer, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea*, Oradea, 2000, p. 32-34; Gh. Gorun, *Problematika Unirii Bisericii românești din Transilvania cu Biserica Romei între istorie și politică*, în vol. *Spiritualitate transilvană și istorie europeană* (editori Iacob Mârza și Ana Dumitran), Alba Iulia, 1999, p. 154-155.

⁶² K. Zsatkovics, *De Camillis Jozsef*, p. 716.

⁶³ S. Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXXIV, București, 1912, p. 1118-1125.

⁶⁴ Detalii la V. Zaborovschî, *Istoria politicii externe a celor trei Principate, Țara Românească, Transilvania și Moldova de la asediul Vienei pînă la moartea lui Șerban Cantacuzino*, București, 1925, p. 118-121.

romană⁶⁵ - i-a solicitat episcopului de la Muncaci să-l numească pe călugăr în funcția de "pleban" al ei⁶⁶. Arhiereul greco-catolic a satisfăcut în mod oficial cererea, la 13 septembrie 1692⁶⁷. Tot atunci i-a așezat sub autoritatea lui Isaia pe "sacerdoții ce sunt împrejurul Orăzii și în Bihor"⁶⁸. Prin această din urmă dispoziție, de Camillis dovedea că dorea să transforme Debreținul într-un centru pus în slujba promovării și instituționalizării unirii ecleziastice în locurile recent eliberate, după ce, prin superintendenția calvină de acolo, el fusese multă vreme baza acțiunilor menite să impună un patronaj protestant asupra vieții bisericești a românilor nord-bihoreni⁶⁹.

O lună mai târziu se iviră și primele semne îmbucurătoare. La 17 octombrie, însoțit de un "prezbiter valah", Isaia s-a prezentat în fața lui Iosif de Camillis. "A venit la mine în numele sacerdoților care trăiesc în jurul Orăzii și în comitatul Bihor până la Gialmar (Dealul Mare?) și mi s-au supus", consemnează în jurnal episcopul⁷⁰. O face însă iarăși într-o manieră foarte concisă, lasând loc unui șir de întrebări fără răspuns: câți erau la număr preoții cu pricina?; cât reprezentau ei procentual în ansamblul popimii românești din Bihor?; de ce i s-au supus arhiereului de la Muncaci (pentru a se așeza sub autoritatea unui ierarh de ritul lor, în acele timpuri confuze?, pentru că aderaseră efectiv la ideea unirii cu Biserica romană?); în ce cadru și-au declarat ei obediența față de episcop (s-au adunat laolaltă?, a discutat fiecare în parte cu Isaia?); Dincolo de aceste mari necunoscute, două lucruri importante se întrezăresc, totuși, din pasajul de mai sus. În primul rând, dacă luăm în considerare cronologia momentelor tocmai evocate și conținutul notațiilor din jurnal, reiese că acceptarea autorității vlădicești de către acei preoți reprezintă consecința (și nu cauza!) numirii lui Isaia în fruntea lor. În al doilea rând, menționarea ca un grup aparte a sacerdoților dimprejurul Orăzii (zonă bine individualizată în epocă datorită prezenței trupelor imperiale) pare să sugereze că pe ei i-a vizat în mod prioritar Iosif de Camillis.

Bihorul apare pomenit în jurnalul episcopului și în 1693, semn că procesul declanșat acolo în a doua jumătate a anului precedent evolua. Evolua, scoțând la lumină, prin primii localnici sosiți la Muncaci pentru a fi hirotoniți preoți de către arhiereul unit⁷¹, că relația acestuia cu românii din comitat începea să iasă încet din sfera declarațiilor și să devină funcțională. Despre faptul că Iosif de Camillis ajunsese deja să fie perceput de unii bihoreni drept vlădica locului, drept ierarhul legitim, îndrituit să confere sau să revoce autoritate preoțească, vorbește, de altminteri, și episodul petrecut la 6 septembrie 1693, avându-i ca personaje pe Andrei Magnol, Ștefan Gheorghe, Avram Petru și Gabriel Petrușc⁷². "Făcuți sacerdoți de către alți sacerdoți", notează contrariat episcopul, ei năzuiau să-și păstreze oficiul și turma dobândite pe vremea tutelei calvine asupra Bisericii românești din Bihor. În consecință, s-au prezentat la Muncaci, înaintea celui de care se întrevedea a depinde de acum încolo soarta lor. Soluția aleasă de Iosif de Camillis a fost radicală. Ca și în cazul preoților consacrați de apostatul Rakoveczky, el a considerat că hirotonia obținută de cei patru este fără valoare. Așa se face că i-a hirotonit din nou (în ziua sus pomenită), dezvăluind ce strategie urma să adopte în situații similare; situații deloc puține în Bihor, după cum avea să constate episcopul nu peste mult timp. În aceeași zi însă, de Camillis a mai întreprins un lucru notabil din punctul de vedere al Bisericii unite din regiune: a creat un arhiprezbiteriat

⁶⁵ Z. Ács, *Marchands grecs en Hongrie aux XVIIe-XVIIIe siècle*, în *Etudes Historique Hongroises: publiées à l'occasion du XVIIIe Congrès International des Sciences Historiques par le Comité National des Historiens Hongrois*, vol. 2, Budapeșt, 1990, p. 46.

⁶⁶ "Debreczini P. Isaias Jeromonachus requisitus ab illis graecis pro Plebano": K. Zsarkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 706 (cu anul greșit, însă, după cum reiese lesne din context). Confirmarea că este vorba de anul 1692 la J. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Theodori Koriatovits, olim ducis de Munkacs, pars II, Cassoviae, 1799*, p. 93.

⁶⁷ "Die 13-a 7-bris P. Isaias Monacho Montis S. meo compatriotae contuli Ecclesiam Debrecinensem ...": K. Zsarkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 716. Din scrisoarea pe care Petroniu Kaminskyj i-a adresat-o lui Leopold Kollonich la 24 mai 1692 rezultă însă că Isaia ("un monah schismatic corupt", potrivit basilianului rutean) funcționa deja la Debrețin cu permisiunea lui de Camillis: A. Hodinka, *Olmánytára*, doc. 263, p. 340.

⁶⁸ "... et subieci ipsi sacerdotes, qui sint circa Varadinum et Bihar": K. Zsarkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 716.

⁶⁹ Precizări referitoare la aria influenței exercitate în Bihor de superintendenția calvină de la Debrețin la N. Firu, *Biserica ortodoxă română din Bihor în luptă cu unirea 1700-1750*, Caransebeș, 1913, p. 10-14 și Iudita Călușer, *Episcopia*, p. 29.

⁷⁰ "P. Isaias Monachus graecus curatus Debrecinensis cum alio presbytero valacho venit ad me nomine Sacerdotum, qui sint in statu Varadiensi et in Comitatu Biharensi usque ad Gialmar et subiecerunt se mihi": K. Zsarkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 716.

⁷¹ Potrivit "diariului" lui Iosif de Camillis, doi bihoreni au fost consacrați preoți la Muncaci în cursul anului 1693: Demetriu din Beiuș și Gheorghe din Mănăstirea (*ibidem*, p. 714).

⁷² K. Zsarkovics, *De Camellis Jozsef*, p. 723.

"al Bihorului", în fruntea căruia l-a pus pe Demetriu Paulin⁷³. Evenimentul era, credem, rezultatul semnalelor pozitive primite de episcop în decursul aceluși an. În baza lor trebuie să fi luat decizia de a înființa o atare unitate administrativă, ce semnifică autonomizarea greco-catolicilor bihoreni în raport cu Debreținul, nu numai sub aspect instituțional, ci și prin promovarea în funcție a unui reprezentant al preoțimii locale. În egală măsură, momentul trăda faptul că arhiereul grec era încă departe de a deține acolo un bun control asupra oamenilor și spațiului. Un protopopiat ce poartă chiar numele comitatului e mai degrabă dovada unui început în plan organizatoric, decât a unui succes în domeniu.

În contextul interesului său tot mai evident față de noile achiziții teritoriale ale Casei de Austria, Iosif de Camillis – omul căruia, să nu uităm, Leopold Kollonich îi dăduse de înțeles că trebuie să fie campionul muncii de atragere la unirea cu Biserica romană a tuturor ortodocșilor aflați în fostele hotare ale Ungariei medievale – a ajuns la sfârșitul anului 1693 în Principatul Transilvania; mai precis, la Târgu-Mureș, unde se întrunise Dieta ardeleană. În ședințele din 2 și 5 ianuarie 1694 membrii acesteia au respins însă categoric cererea sa de a i se îngădui să le vorbească preoților români din provincie despre ideea unirii ecleziastice și despre conținutul patentei leopoldine din 23 august 1692⁷⁴. Rezistența opusă de Stările transilvănene, care-și trădau deja aversiunea față de formula greco-catolică, l-a determinat pe Iosif de Camillis să bată în retragere și să se concentreze asupra valahilor din "dieceza" sa. Urmarea a fost înființarea unui "vicariat pentru românii din părțile Ungariei"⁷⁵, tocmai în luna eșecului târg-mureșean. Conducerea acestei structuri organizatorice ce-i individualiza instituțional pe românii "ungureni" în cuprinsul întinsei eparhii unite i-a încredințat-o călugărului Isaia; "Isaia Caroli", notează episcopul în jurnal, lăsându-ne să bănuim că monahul părăsise de câțiva vreme Debreținul, stabilindu-se la Carei⁷⁶. În sarcina încercatului sacerdot grec au căzut, de bună seamă, consolidarea unirii în nordul Bihorului, în sudul Ugocei și în Sătmar. Ce a întreprins acesta în anii următori și, mai ales, ce rezultate a obținut, nu știm. La îndemâna istoricilor au rămas doar câteva crâmpie de informații privind ultima parte a vieții sale, petrecută la Bixad, unde a ridicat o mănăstire. Din ele rezultă că monahul a recurs uneori la măsuri precipitate și aspre pentru a impune în parohiile din Oaș elementele programului reformator promovat de episcopul de la Muncaci: înzestrarea bisericilor cu cele necesare cultului, însușirea cunoștințelor de bază referitoare la credință, liturghie și sacrameinte, interzicerea divorțurilor etc.⁷⁷. Se pare că foarte exigent a fost Isaia și în aplicarea dispozițiilor Reformei Catolice privind raporturile matrimoniale. De aici i s-a și tras, de altfel, sfârșitul. În anul 1701, un grup condus de nobilul român din Cicârlău, Mihai Suhai, a pătruns în reședința călugărului, asasinându-l în chip bestial⁷⁸. Potrivit tradiției, mobilul crimei l-a reprezentat dorința lui Suhai de a-l pedepsi pe Isaia fiindcă l-a furisat și amendase dur, pe motiv de bigamie⁷⁹. Această moarte de martir puse capăt vieții unui controversat personaj implicat vreme de un deceniu în evenimentele ce au dus la creșterea spectaculoasă a numărului preoților români din Ungaria trecuți sub autoritatea Suveranului Pontif. Lucrul cel mai durabil rămas în urma lui a fost, desigur, mănăstirea de pe dealul Bixadului. Prin aura sa de loc sfânt (spre care au început să se îndrepte anual masive procesiuni atrase de icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului), chinovia a devenit un spațiu important de manifestare a pietății populare și de cristalizare a sentimentului apartenenței la lumea catolică printre românii din Oaș și din celelalte părți ale Sătmarului.

Revenind la acțiunile întreprinse de Iosif de Camillis în comitatele cu populație românească din Ungaria, să notăm că, în iarna dintre anii 1694-95, ele au vizat din nou Bihorul. De data aceasta (sfătuit

⁷³ *Ibidem*, p. 721.

⁷⁴ *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, vol. XXI, Budapeșt, 1898, p. 163; episodul este relatat și în jurnalul lui Vass György din Țaga, publicat în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XXXV, Budapeșt, 1896, p. 178-179. Plasarea în context a aceluși demers întreprins de Iosif de Camillis la Z. Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, nr. 65-69, p. 92.

⁷⁵ K. Zsarkovics, *De Camillis Jozsef*, p. 706.

⁷⁶ Poate că a făcut-o în contextul limitării de către municipalitate a privilegiilor comunității "grecești" de acolo, odată cu ridicarea Debreținului, în 1693, la rangul de oraș liber regal: Z. Ács, *Marchands grecs*, p. 46. Ipoteza că atributul "Caroli" indică prezența lui Isaia la Carei la I. Boroșu, *Unirea bisericii române din Ungaria și Transilvania dară mai ales din părțile bănățene ale diecezei Lugoșului*, în *Unirea*, Blășișu, an II, nr. 23, p. 182.

⁷⁷ J. Basilovits, *Brevis notitia*, pars II, p. 118-119; A. Szirmay, *Szathmár vármegye, fekvése, története, és polgári eseményei*, vol. I, Buda, 1809, p. 333; J. Duliskovici, *Istoričeskija Certi*, vol. III, p. 17.

⁷⁸ J. Basilovits, *Brevis notitia*, pars II, p. 120 (cu anul greșit, însă); Z. Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, nr. 65-68, p. 93, nota 118.

⁷⁹ A. Szirmay, *Szathmár vármegye*, p. 332.

și de episcopul romano-catolic de Oradea, Benkovics Ágoston)⁸⁰ ierarhul grec s-a deplasat la fața locului, pentru a supune atenției congregației comitatense patenta imperială din august 1692 și a discuta despre aplicarea prevederilor ei⁸¹. N-a fost însă singurul obiectiv pe care l-a avut în vedere. El și-a mai propus să facă acolo o severă demonstrație de autoritate vlădicească, îndreptată împotriva efectelor relației statornicite între creștinismul răsăritean din zonă și protestantism. Un astfel de efect era refuzul unor sacerdoți atașați vechii lor legături cu calvinii de a i se subordona. Cu aceștia, Iosif de Camillis s-a arătat a fi necruțător. "Înainte de războiul curuților umblând pe aici episcopul Camili de la Muncaci și aflând preoți puși de calvini i-a pedepsit și alungat de prin sate, sfințind în locul lor alți preoți români" - își amintea, peste aproape 30 de ani de la evenimente, parohul Ioan Popa din Ciuhoi⁸². După plecarea ierarhului (ne spune o altă mărturie târzie), o parte dintre ei s-au reîntors, totuși, nestingheriți în fruntea comunităților⁸³, demonstrând cât de firave erau încă mijloacele acestuia de a-și impune deciziile. Cealaltă consecință majoră a relației românilor bihoreni cu Reforma a reprezentat-o îndepărtarea lor treptată de "legea grecească". Marcat profund de contactul cu acea crudă realitate, dar și de efortul depus pentru a îndrepta lucrurile (nici el încununat de succes, după cum va reieși mai târziu), episcopul a ținut în 1701 să arate că pe acei români, "cu ajutorul lui Dumnezeu i-am readus la unirea cu Sfânta Biserică romană, ba mai mult, la credința creștinească, căci pe timpul când domneau acolo turcii preoții lor nu aveau altă hirotonire decât patentele date lor de predicatorii calvini și luterani, în înțelesul cărora le fu permis a funcționa. Din biserici scosese deja icoanele și sfintele cruci și pe popor îl dezvățaseră de la sfânta mărturisire, cuminecătură și alte devoțiuni catolice, în așa măsură, că deși profesau ritul grec, în realitate însă trăiau ca eretici"⁸⁴. Iată o bună dovadă că unirea cu Biserica romană s-a dorit a fi și o cale de revenire la tradiția bisericească răsăriteană.

La 21 martie 1695, după încheierea acelei solicitante campanii hibernale, Iosif de Camillis informa satisfăcut Congregația de Propaganda Fide despre aducerea sub autoritatea Suveranului Pontif a încă 40 de preoți din Bihor și Crasna. Datorită îndărătniciei unor "miniștri eretici din Transilvania", tentativa sa de a pătrunde în Solnoc și Zarand eșuase, în schimb⁸⁵. Prin urmare, episcopul de la Muncaci nu abandonase planul de a propaga ideea unirii și printre românii din Ardeal, lărgind astfel mult înspre sud perimetrul jurisdicției sale bisericești. Și nu o va face nici după ultima nereușită. Faptul e demonstrat de epistola pe care i-a adresat-o de la Sătmar cardinalului Kollonich, la 6 iunie 1696⁸⁶. În cuprinsul ei, ierarhul grec a subliniat cât de necesar ar fi ca, printr-un rescript al suveranului, dirigitorilor Transilvaniei să li se pună în vedere să nu-i mai conteste dreptul de a-și întinde autoritatea bisericească asupra unor ținuturi "luate de la turci", cum erau comitatele Solnocul "inferior și superior" și Crasna. Mai ales că, lipsiți de un episcop propriu – adaugă de Camillis –, și numeroșii sacerdoți din zonă doreau acest lucru, fiind capabili să îndure toate abuzurile stăpânilor de pământ nemulțumiți de o atare opțiune. Documentul dezvăluie, așadar, pe ce își întemeia episcopul pretențiile asupra acelor ținuturi ardelene. Primul argument invocat era calitatea sa de vicar apostolic în "locurile eliberate de sub turci". Cum comitatele Crasna și cele două Solnocuri (rămase în hotarele Principatului și după cucerirea cetății Oradea de către otomani) n-au constituit, propriu-zis, teatru de război, poate părea bizară includerea lor în respectiva categorie. Și totuși nu era, dacă ținem cont că, după 1660 (sub pretextul că au stat și mai înainte sub ascultarea marelui căpitan al Orăzii)⁸⁷, ele au fost supuse la dări de turci, ajungând *de facto* sub o dublă administrare⁸⁸; Iosif de Camillis dovedea astfel că exploata la maximum sensurile sintagmei înscrise în titulatura sa. Al doilea argument la care a recurs e cel al inexistenței unui control vlădicesc asupra preoților români din regiune. Teoretic, însă, ei se aflau sub jurisdicția arhiereului de la Alba Iulia. Să-i fi considerat de Camillis fără păstor fiindcă ierarhul ardelean era "schismatic"? Am zice mai degrabă că nu, luându-ne după cazul Maramureșului (și el reclamat cu acel prilej, dar în calitate de "parte

⁸⁰ I. Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari*, Oradea, 1932, p. 14.

⁸¹ I. Ardeleanu, *Istoria diecezei române greco-catolice a Orădiei Mari*, vol. II, Blaj, 1888, p. 22; I. Radu, *op. cit.*, p. 14.

⁸² N. Firu, *Biserica ortodoxă*, p. 37-38.

⁸³ *Ibidem*, p. 32.

⁸⁴ I. Ardeleanu, *Istoria*, vol. II, p. 22, 88-89.

⁸⁵ A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 291 p. 382.

⁸⁶ *Ibidem*, nr. 298, p. 390-393.

⁸⁷ *Istoria orașului Oradea*, p. 150.

⁸⁸ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 36.

a Ungariei"), unde episcopul nu se ferește să menționeze existența unui vlădică ortodox. Pare mai plauzibilă varianta că absența despre care vorbește el denotă caracterul formal, inefficient, al relației centrului mitropolitan de la Bălgrad cu marginile eparhiei, relație puternic marcată, începând cu mijlocul secolului XVII, de ingerințele superintendenților calvini în viața internă a Bisericii românești din Ardeal.

Sprijinul prea-înalt solicitat de Iosif de Camillis în vara anului 1696 nu știm să fi venit. Știm în schimb că arhiepiscopul grec și-a continuat imperturbabil munca, nepierzând din vedere acele regiuni. O asemenea perseverență în domeniu nu putea să rămână, credem, fără ecou la Alba Iulia. Avansăm chiar ipoteza că, printre motivele care l-au determinat pe mitropolitul Teofil să adere deschis, în 1697, la ideea unirii ecleziastice, s-a numărat și perspectiva, deloc plăcută, de a-și pierde încet încet turma pe seama întreprinzătorului vicar apostolic de la Muncaci, agreeat de Leopold Kollonich, consilierul de taină al noului stăpân al Transilvaniei. Vicarul cu pricina n-a renunțat însă la planurile sale ardelenene nici în noile condiții. Unirea Bisericii românești din Principat cu Biserica romană nu l-a oprit din drum, semn că, într-adevăr, nu dorința de a se insinua în sfera de jurisdicție a unui arhiepiscop "schismatic" îl împinsese de la început înspre acele locuri considerate fie "eliberate", fie "ungurești", ci vidul de autoritate episcopală existent acolo. Urmarea a fost că, la 12 iunie 1699, 26 de "sacerdoți de rit grec din comitatul (sic!) Chioar" – deoarece n-aveau un episcop propriu, rezident în zonă, se arată în text –, l-au recunoscut pe Iosif de Camillis drept vlădică și s-au declarat uniți în credință cu Biserica romană⁸⁹. La 19 aprilie 1700, exact din aceleași considerente și în aceiași termeni, episcopului unit i s-au supus "sacerdoții români de rit grec din părțile ungurești", mai precis din zona Lăpușului (ținut ardelean, de fapt, prin tradiție), în numele cărora semna Teodor, arhiepiscop de Rușor, secondat de Zaharia din Finteuș, Ioan din Săcălășeni, Ioan din Coaș, Andrei din Remetea, Teodor și Ștefan din Cărbunar, Ursu din Lăschia, Toma și Vasile din Curtuiuș, Gabriel din Inău și Ioan din Foboriest (?)⁹⁰.

Din păcate pentru ierarhul de la Muncaci, succesul obținut în aprilie s-a dovedit în foarte scurt timp efemer. Cinci luni mai târziu, semnătura protopopului din Rușor apărea și pe documentul ce consemna larga susținere de care se bucura în rândul clerului din Principat demersul unionist întreprins de Atanasie Anghel⁹¹. Și nu era singura iscălitură provenită din marginile septentrionale ale Transilvaniei. Prezența lor reflecta eforturile de ultimă oră ale arhiepiscopului român de a intra în legătură cu popimea din zonă, de a-i da sentimentul că nu este fără stăpân și de a o menține sub jurisdicția Bălgradului. Confruntat cu acțiunile întreprinse de Iosif de Camillis în nord, Atanasie Anghel a reacționat, deci, izbutind să tranșeze în favoarea sa competiția pentru Crasna, Chioar și cele două Solnocuri. A încercat chiar să recupereze Bihorul⁹², fără succes însă, datorită bunei conlucrări existente acolo între episcopul Benkovics (care era și comite suprem) și vlădica de la Muncaci.

Așa s-a încheiat "campania ardeleană" a episcopului de Camillis, dusă pe fundalul strădaniilor sale de a cuprinde cât mai multe suflete în Biserica Unită pe care o conducea. Cât de mare ajunsese aceasta la zece ani de la venirea lui în Ungaria ne spune o conscripție a parohiilor "rutene" din comitatele asupra cărora arhiepiscopul își întindea autoritatea ecleziastică (inclusiv Bihorul). Potrivit documentului, din 769 de asemenea enorii, 353 erau unite și 416 neunite⁹³. Cu precauțiile de rigoare impuse analizei de maniera artizanală în care se realizau atunci atare recensăminte, s-ar putea afirma că, din punctul de vedere al mișcării de unire, bilanțul nu e tocmai rău, dacă-l raportăm la situația găsită în teren de episcop în 1690. El apare, în schimb, ca total nesatisfăcător, dacă ținem cont de marile ambiții ale lui Iosif de

⁸⁹ A. Hodinka, *Okmánytára*, nr. 303, p. 396.

⁹⁰ *Ibidem*, nr. 307, p. 399-400.

⁹¹ *Magazinu istoricu pentru Dachia*, tom III, București, 1846, p. 311.

⁹² La 20 iulie 1701, nu la multă vreme după întoarcerea sa de la Viena, Atanasie Anghel i-a scris de la Alba Iulia arhiepiscopului Demetriu "ex Ráczváros ad Varadinum", aducându-i la cunoștință că – în temeiul privilegiilor ce i-au fost conferite recent de suveran, dar și potrivit tradiției –, comitatul Bihor se află sub jurisdicția sa vlădicească. Protopopul trebuia să convoace degrabă popimea din zonă la un sinod și să recunoască în scris, împreună cu aceasta, că sunt supușii episcopului unit ardelean (J. Dulíškovici, *Istoričeskija Certi*, vol. III, p. 18; N. Nilles, *Symbolae*, vol. I, p. 388). Subscriem și noi la ipoteza (susținută de I. Boroșu, *Unirea*, p. 23 și Gruia, *Din trecutul Bisericii române bihorene*, în *Revista Teologică*, an II, nr. 2, 1908, p. 57) că acest Demetriu de la Oradea – ce s-a grăbit să trimită la Muncaci epistola lui Atanasie, dezvăluindu-și astfel preferințele – este identic cu Demetriu Paulin, numit de Iosif de Camillis în funcția de "arhiepiscop al Bihorului", la 6 septembrie 1693.

⁹³ M. Lucskay, *Historia Carpato-Ruthenorum Sacra et Civilis. Ex probatis Auctoribus et documentis Archivi Episcopalis Unghvariensis elaborata*, în *Naukovji Zbirnik Muzeiv Ukrainskoj Kultury u Svidniku*, Bratislava-Presov, vol. 16, 1990, p. 120.

Camillis. Între aceste două posibile modalități de interpretare a datelor de către promotorii ideii unirii ecleziastice începe și o concluzie: pentru ca firava Biserică greco-catolică din nord-estul Ungariei să continue să existe – dar și pentru ca ea să-și îmbunătățească rezultatul obținut în 1700 –, trebuia perseverat atât în privința programului organizatoric inițiat de episcop, cât și în dialogul purtat de acesta cu clerul local.

OVIDIU GHITTA